

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
KÜTÜPHANESİ TARİHÇESİNE DAİR

Semavi Eyice

İstanbul Üniversitesi'nin özünü teşkil eden Darülfünun'unun Tıp ve Hukuk'tan sonra en eski Fakültelerinden olan Edebiyat Fakültesi'nin oldukça zengin sayılabilecek bir kütüphanesi vardı. Rahmetli Fehmi Ethem Karatay (1888-1968), Sanayi-i Nefise Mektebi'nde mimarlık tahsili yaparken, Birinci Dünya Harbi'ne katılmış, İngilizlere esir düşmüş, Hindistan'da esir kampından 1920 yılında dönerek üç yıl kadar Nişantaşı Sultanisi'nde Fransızca öğretmenliği yaptıktan sonra 1924'te, o sırada «perişan bir halde olan» Edebiyat Fakültesi kütüphanesini düzenlemekle görevlendirilmiştir¹.

Edebiyat Fakültesi'nin ana bölümleri Tarih, Coğrafya, Türk Dili-Edebiyatı idi. Bu bölümler ayrı birimler durumuna geçince, Fakülte kütüphanesi de bu üçü arasında dağıldı. 1933'ten sonra Edebiyat Fakültesi bölümleri çoğaldı ve bunların her birinin «seminer kütüphanesi» adı altında kendi kütüphaneleri oluştu. Bu durum böylece sürüp giderken, yeni kurulan bölümler de kendi kütüphanelerini yaratmağa çalışıyorlardı. Bunun büyük bir mahzuru, pahalı birtakım kitapların bölümler tarafından satın alınması ve önemli bazı periyodiklerin eksiksiz biçimde alımlarının sürdürülemediği idi. Yenilikleri devamlı olarak takip etmek zorunda olan Tıp ve Fen bilimleri fakültelerinde eski dergi koleksiyonları veya eski kitaplar pek aranmaz ve bunlara başvurulmazdı.

1 Fehmi Ethem Karatay, «Hayatımdan Parçalar», *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XVII, 1 (1968), s. 73-74; Müjgân Cumbur, «Fehmi Ethem Karatay», *aynı dergi*, s. 3-7.

Halbuki Edebiyat Fakültesi'nin çerçevesi içindeki dallarda eski yayınların önemi büyüktü ve bunlara her çalışmada ihtiyaç vardı.

Edebiyat Fakültesi birçok bölüme ayrıldıktan sonra, Tarih, Coğrafya ve Türk Edebiyatı, ellerindeki kitapları büyük bir kıskançlık ile tutmuşlardı. Yeni kurulan bölümlere fayda sağlayacak pek çok ve artık yeniden sağlanması imkânsız olan kitap, broşür ve dergi bu bölümlerde kalmıştı. Bu durum aynı zamanda yer problemini de beraberinde getiriyordu. Tabiatıyla artmış olan bu kütüphanelerin hepsinin de kadrolu birer personele ihtiyacı vardı.

Bayezid'de, Zeynep Hanım konağında çalışmalarını sürdüren Edebiyat Fakültesi, 1942'de, ahşap olan bu binanın restorasyonuna karar alındığında, işler bitinceye kadar Dolmabahçe Sarayı'nın Veliâhd Dairesi (Resim ve Heykel Müzesi olan bina)'ne taşınmıştı. Allahın büyük bir lütfu olarak, Edebiyat Fakültesi bu taşınma sırasında bütün kitaplarını da Dolmabahçe'ye götürmüştü. Çeşitli dedikodulara rağmen gerçek sebebi pek açığa çıkmayan bir yangın Zeynep Hanım konağını bir gecede yok ederken, henüz kitapları taşınmayan Fen Fakültesi bütün kütüphanesini bu felâket ile kaybetti.

Yeni yapılan, Sedat Hakkı Eldem'in eseri, Fen-Edebiyat Fakülteleri'nde, Edebiyat Fakültesi kısmının projesinde heybetli bir genel kütüphane mekânı da yer almıştı. İki Fakültenin duvarlar ve demir kapılarla ayrılmalarına gerek duyulacağı henüz o sıralarda akla bile gelmediğinden, iki Fakülte arasındaki blokun üçüncü ve dördüncü katlarda yarısını kaplayan bu mekân, Fen Fakültesi tarafındaki ucundan, şimdi o blokta kalan bir hole açılıyordu. Büyük pencerelerinden henüz büyük bloklarla kapanmayan İstanbul'a manzarası olan bu güzel mekânın, Edebiyat Fakültesi büyük kütüphanesinin «lobby»si olması düşünülmüştü. Kütüphanede çalışarak yorulan okuyucular burada bir süre dinlenebilecekler, Edebiyat Fakültesi'ndeki resepsiyonlar burada verilebilecekti. Bu proje hiç bir vakit gerçekleşmedi ve bu hole açılan kapı bir duvar örülme suretiyle kapatıldı, kütüphane'nin «lobby»si Fen Fakültesi'nde kaldı.

Edebiyat Fakültesi, Veliâht Dairesi'nden sonra geçmiş olduğu Sultan Abdülmecid'in kızlarından birinin sahil sarayını, İstanbul Merkez Komutanlığı'ndan devralmış ve her bakımdan bir harabe haline getirilmiş olan bu binayı 1943-1950 yıllarında temizlemiş, mimarisi ve iç süslemesine en ufak zarar vermeksizin restore etmişti. Bölümlerin kütüphaneleri de bu sahil sarayın odalarına ve bodrumundaki mekânlara sığdırılmıştı. 1950'de henüz tamamlanmayan yeni binaya taşınıldığında birçok bölümlerin kütüphanelerine yer yoktu. Ayrıca kitapları koyacak raflar ve dolaplar da henüz yapılmamıştı. Büyük sıkıntılardan sonra bölüm kütüphanelerinin herbirine birer yer sağlandı ve bugün kullanılan camlı yerli dolaplar yaptırılmak suretiyle kitaplar koruma altına alındılar.

Vezneciler tarafındaki blok (Dekanlık bloku), 1950'lerde, bu binaya taşınıldığında henüz beton karkas halinde idi. Bir kaç yıl sonra tamamlandığında, Fakülte genel kütüphanesi de heybetli mimarisi ile ortaya çıkmıştı. Ancak buraya ne konulacağı henüz bilinmiyordu. Çünkü Edebiyat Fakültesi'nin bir genel kütüphanesi yoktu. Buna karşılık «seminer kütüphaneleri» gittikçe zenginleşiyor ve hatta bazen aynı eser veya dizi ayrı ayrı bu kütüphaneler tarafından satın alınıyordu. Böylece bu büyük mekân yıllarca, kullanılmadan boş olarak durdu; zaman zaman içine bazı eşyalar depolandı ve içi bölünerek odalar, ders ve seminer yerleri yapılması dahi teklif edildi.

Bu sıralarda, ilk mimarisi ve tefrişi Fakülte'de büyük söz sahibi olanlar tarafından beğenilmeyerek, duvarlarındaki lambrilere kadar sökülerek, şimdiki görünümü ile yeniden düzenlenen kurul odası da depo durumunda idi. Bir gün, içinde atölye gibi ustaların çalıştığı kurul salonu önünden geçerken, açık kapıdan içeriye göz attığımda, ortada bir çok tahta sandık gördüm. Üstlerinde kapak olmayan bu sandıklar kitap doluydu. En üsteki güzel ciltli bir kitabı çekip baktığımda bunun Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin J. von Hammer'in İngilizceye çevrilerek 1846-50'de Londra'da basılan ünlü Seyahatnâme'si olduğunu gördüm. Sandığın üzerindeki bir kaç kitabı daha karıştırdığımda, hepsinin de değerli ve bugün artık bulunmaları mümkün olmayan seyahatnâmeler ve tarih kitapları olduklarını anladım. Yaptığım bir soruşturmada bu kitapların Fakülte'ye bağışlanmış olduğunu ve bunun gibi bodrumda du-

ran daha başka sandıklarda da daha bağış kitaplar bulunduğunu öğrendim. Bir tarafta kocaman bir kütüphane mekânı boş duruyor, bir tarafta ise sandıklar dolusu kitap, mahzenlerde ve işçilerin çalıştıkları yerlerde üstleri açık olarak bırakılıyordu. Kitapsever ve ortaokul sıralarından beri beni ilgilendiren konularda kitap almak suretiyle, küçük ve iddiasız bir kütüphane sahibi olmuş bir kişi olarak, bu durum beni fazlasıyla üzmüştü. Eski kitapların değerlerini takdir etmesi gereken Edebiyat Fakültesi çatısı altında böyle bir durum olmamalıydı.

Fakülte genel kütüphanesine derhal bu kitapların konulmasını istediğimde Fakülte Kurulu'nda öğretim üyesi bir arkadaşımın, «Bırak dursun, durdukları yerde!» cümlesi ile itiraz ettiğine şahit oldum. Fakat Prof. Dr. Macit Gökberk'in bu hususta büyük desteği oldu. Depolarda, mahzenlerde yıllardır duran sandıklar getirilip açıldığında içlerinden hazine değerinde kitapların çıktığı görüldü. En önemli kitaplar, Ruşen Eşref Ünaydın, eski Moskova elçisi Hüseyin Ragıp Baydur ve Muammer Eroğlu'ndan gelenlerdi². Henüz bir tasnif yapılamadığı için, bunların bir deftere kaydedilmelerini ve en son sahifelerinin alt köşelerine kurşun kalemle geçici birer numara yazılmasını teklif ettim. Bu sırada bu Fakülte Kütüphanesinin idaresi ile görevlendirilen, sonraları Kütüphanecilik Bölümü'nde Prof. olan Jale Baysal, bu kitapların ayıklanıp rafalara konulması işini büyük bir gayretle üstlenmişti. Sandıklardan çıkan kitaplardan bazıları rutubetten zarar görmüştü. Nitekim *Enciclopedia Italiana*'nın maroken sırtlı koca ciltleri o derecede rutubet görmüştü ki, ele alındığında cilt kapağı, sırt meşini ve kapaklardaki bez kaplama mukavvalardan ayrılıyordu. Bu kitapların Fakülte cilt atölyesinde tamirleri yapılırken, kitaplardan ciltsiz olanların da ciltlenmelerine girişilmişti.

Prof. Dr. M. Gökberk başkanlığındaki bir kütüphane komisyonu kurulmuştu. Her ay toplanan ve benim de üyesi olduğum bu komisyon, yıl için bir ödenek teklif ediyor ve alınacak kitaplar ile yapılacak işleri tespit ediyordu. Fakat her teklifin gerçekleşmesi hiç de kolay olmuyordu. Nitekim, üst katlardaki dolaşma balkon-

2 Başlıca bağışlar şunlardır : R. E. Ünaydın (4733), Hüseyin R. Baydur (2373), Msg. Molla (1279), Behçet Cemal (59), Muammer Eroğlu (1059), Nazım Rükün (730), Suat Baydur (365).

larının kenarlarına konulmasını teklif ettiğim kafesler bile itiraz ile karşılanıyor ve bu balkonlara çıkacak hanımlar için, «pantolon giysinler» cevabı veriliyordu. Fakat itiraza rağmen kafesler başarıldı.

Fakülte Genel Kütüphanesi'ne neler alınması gerektiği hususunda hazırladığım bir raporda şu şekilde bir program yapmışım :

- 1 — Belli başlı büyük ansiklopedilerin tam takımları.
- 2 — Türk tarihi ve medeniyeti ile yakın ilgisi olan dergilerin eski ciltleri ile tam koleksiyonları.
- 3 — Edebiyat Fakültesi'ndeki çeşitli bölümlerin kendi alanlarındaki başlıca dergilerin koleksiyonları.
- 4 — Fakülte bölümlerinin eski veya yeni ana kitapları.
- 5 — Türkiye ile ilgili seyahatnâmeler.
- 6 — Fakülte'de öğretim kadrosunda çalışmış, eski ve yeni bütün öğretim üyelerinin kitap ve makalelerinin birer nüshası.
- 7 — Tarih kaynağı olan kitapların nüshaları, bunlar dizi olarak basılmış ise tam koleksiyonları.
- 8 — Bölümlerdeki, hiç kullanılmayan binlerce kitabın buraya devredilmesi ve bölümlerde yalnız ders ve seminerler için gerekli çok az sayıda kitabın bırakılması. Ancak bu iş gerçekleştikten sonra satın alınmalara girişilmesi.
- 9 — Bölümlerde evvelce alınmaya başlanmış fakat sonra devam edilmemiş dergilerin devredilmeleri, eksiklerinin tamamlanması ve devamlarının sağlanması.

Böylece İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Kütüphanesi'nin, sosyal bilimler dallarında Türkiye'nin bir merkez kütüphanesi olarak gelişmesini tasarlamıştık.

Bu tekliflerin sadece bir kısmı gerçekleşebildi. Kültürlü ve gayretli bir kişi olan kitap komisyoncusu Vecihi Görk, çeşitli ülkelerden, bilhassa Fransa'dan getirtilen kitapları, bazı eski dergi koleksiyonlarını kütüphaneye kazandırdı. Hiçbir Türk müessesesin-

de bulunmayan 37 ciltlik Sanatçılar Ansiklopedisi (Thieme-Becker, *Künstlerlexikon*), Fransız Assomption teşkilâtının yayınladığı *Echos d'Orient* dergisi (1897/8-1941-42)'nin eksiksiz tam bir koleksiyonu ve daha bunun gibi pek çok eser onun sayesinde Genel Kütüphane'ye girebildi. Bu arada Beyoğlu ve Bayezid kitap piyasalarından eski kitapların da alınması, için çalışılıyor, rastladığımız önemli eserleri satın almak için gayret ediyorduk. Eksiksiz bir *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, hiç bulunmayan 5. ve 6 ciltleri ile alındığı gibi, böyle bir kütüphanede muhakkak yer alması gereken *Sicill-i Osmani* de temin ediliyordu. Rastladığımız bazı belgelerin de bu kütüphaneye mal edilmesini sağlamaktan da geri kalmadık. Nitekim Serasker Rıza Paşa'nın veresesindeki, içlerinde eski fotoğraflar olan altı albüm, bağış olarak şahsen ilgilenmem suretiyle buraya verildi.

Fakültenin eski ve yeni bütün öğretim üyelerinin yayınlarından birer nüsha elde edilmesi gerçekleşmedi. Bölüm kütüphanelerinde hiç kullanılmadan duran kitapların hiçbirini de almak mümkün olmadı. Bu hususda Bonn baskısı olarak bilinen Bizans kaynaklarının (*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*) Grekçe asılları ile Latince tercümelerinden oluşan 51 ciltlik dizinin başına gelenler ilgi çekicidir. Bir bölümde bu dizinin evvelce 24 veya 25 cildi vardı. Almanya'da bir kitapçı, 1827-1897 yıllarında basılmış bu diziyi mevcut ise baskıdan, eğer mevcudu yoksa tıpkıbasım (*reprint*) olarak satışa çıkarmıştı. Elime geçen katalogdan bizde olmayan ciltleri getirtmeğe giriştim. İlk olarak bölümdeki 24 veya 25 cildi odama aldım, eksikleri tespit ederek peyderpey bunları getirtmeğe başladım. Sanırım yedi cilt geldi. Tam o sırada bölüm kütüphane görevlisinden sert bir yazı aldım. Bunda, «...kütüphaneden alıp, hala iade etmediğim Bizans kaynakları kitaplarının, öğrencilerin faydalanabilmesi için, derhal geri verilmeleri...» isteniyordu! Fakültemizin Tarih bölümünde eski Grekçe metinleri asıllarından veya Latince tercümelerinden faydalanacak çapta bu kadar çok sayıda öğrencinin varlığı (!) karşısında ancak saygı duyulabilirdi. Kütüphane görevlisinin bu sert ultimatomu karşısında, derhal kitapları iade ettim ve siparişi durdurdum. Böylece üç ciltlik Kantakuzenos kroniğinin iki cildi bölüme gitti, eksik olduğu için getirttiğim üçüncü cilt ise Fakülte kütüphanesinde kaldı!

Fakülte kütüphanesinin, çeşitli dalları ilgilendiren önemli Batı dergilerini düzenli olarak getirtmesi ise oldukça başarılı olarak yürüyordu. Ana kitapların da satın alınması pek aksamadı. Yalnız Coğrafya bölümü, bir Fakülte kütüphanesi düşüncesine pek fazla ilgi göstermiyordu. Nitekim Vefa'da ayrı binasına taşındığında, bütün kitaplarını da, aralarında tarih, arkeoloji gibi konulara ait olanlarla, beraberinde götürmüştü.

Komisyona, kütüphanenin düzenlenmesini yoluna koymak ve kurulacak Kütüphanecilik bölümünü hazırlamak düşüncesiyle, Ankara'da Milli Kütüphane'yi de evvelce kurmuş olan Adnan Ötügen'in misafir öğretim üyesi olarak İstanbul'a gelerek bir kurs yapmasını uygun görmüştü. Ötügen 1963-65 yılları arasında bir süre gelerek, kütüphanenin yeni elemanlarına yardımcı oldu. 1963 yılında bir Kütüphanecilik bölümü kurulması uygun görülmüş ve İstanbul Üniversitesi Senatosu bu kararı 11 Temmuz 1963'te onaylamıştı³. Köln Üniversitesi'nden emekli Prof. Dr. R. Juchhoff (1894-1968), Edebiyat Fakültesi'ne davet edilmesi üzerine, 31 Ağustos 1964'te işe başlayarak bir taraftan eğitim ve öğretim işlerini üstlenirken, bir taraftan da Fakülte kütüphanesinin «kuruluş çalışmalarına öncülük» etmiştir. Prof. Juchhoff'un kitap satın alma politikasında bizim hatalı gördüğümüz bir nokta, dünyanın belli başlı çok büyük kütüphanelerinin kataloglarını getirtmesidir. Pek büyük yer kaplayan, hayli yüksek ücretler karşılığında alınan ve maalesef bugün devamları sağlanamayan bu kataloglardan faydalanıldığı pek söylenemez. Fakat şu bir gerçektir ki Prof. Juchhoff'un Edebiyat Fakültesi çerçevesi içinde bir Kütüphanecilik bölümü kurması, bunu bir bilim dalı olarak geliştirmesi ve bu dalda hayli elemanın yetişmesini sağlaması azımsanmayacak bir hizmettir⁴. Bunun yanı sıra onun Fakülte kütüphanesinin düzenlenmesi hu-

3 Jale Baysal, «İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nün Yirmi Yıllık Tarihçesi», *İstanbul Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi - Belge, Bilgi, Kütüphane Araştırmaları*, I, (1987), s. 5-15.

4 Meral (Şenöz Alpay), «Kütüphaneci, Öğretmen veya Araştırmacı mı, Yoksa Öğrenci mi idi?», *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*; XVII, 3 (1968), s. 169-171 (bir resmi ile); Jale Baysal, «Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsü Kurucusu : Prof. Dr. Rudolf Juchhoff», *Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi*, I, 1987, s. 1-4.

susunda büyük gayret harcadığını, bu türden bir kütüphanede bulunmasını gerekli gördüğü bazı büyük dizileri aldığını da bilmekteyiz.

1982'den sonra, Üniversitelerin Yüksek Öğretim Kurulu tarafından kütüphane alımlarının bile tek merkeze bağlanması ile, Edebiyat Fakültesi kütüphanesinin gelişmesi ağırlaştı. Zaten Türk parasının Batı'daki kitap ve dergi fiyatlarına erişemez duruma girmesi alımları çok zor duruma sokmuştu. Yurt içinde ise eski kitap piyasası birdenbire inanılmaz ölçüde artmıştı. Her türlü eski kitap, müzayede yoluyla çok yüksek fiyatlara satılıyordu. Zaten resmi bir kamu kuruluşunun bu arttırmalara girmesi mümkün olmadığı gibi, bıktırıcı formaliteler yüzünden, kitapçılar Fakülteye kitap satmayı da istemiyorlardı.

Fakülte kütüphanesi ancak her bilim dalının bir veya iki ana dergisini getirtmek yolunu tutmuş, yerli ve yabancı müesseselerden karşılık beklemeden gönderilen kitap ve dergilerle, eskiye nisbetle zayıf sayılacak bir gelişme dönemi içine girmişti. Ne yazık ki, evvelce getirilmesine başlanmış, pek çok ilmi derginin devam etmesi sağlanmadığı gibi, çok önemli olan çeşitli ülkelerin biyografya veya özel bilim dalları ansiklopedileri devam ettirilmediği için eksik durumda kalmıştır. Bu arada personel sayısı da azalmıştı. Fakülte kütüphane komisyonu yıllardır ortadan kalkmış ve unutulmuştu. Ben, emekli oluncaya kadar, bu kuruluşa yardımcı olmaya çalıştım. Fakat bu vesile ile beni çok üzen bir noktaya da değinmeden geçemeyeceğim. Daha bu kütüphane ilk kurulurken, kitaplarını hiçbir karşılık beklemezsizin bağışlayan kişilerin adlarının mermer bir levha üzerine yazılarak, salonun içindeki payelere konulmasını öngörmüş ve bunu toplantı kararlarına geçirtmiştim. Yıllarca bunun mücadelesini yapmama rağmen, herhalde iki mermer levha üzerine bağışlayıcıların adlarını kazıtmak ve bu levhaları duvara çakmak çok büyük külfet olacak ki, bu gerçekleşmedi. Ben bu işi başaramadan Fakültenin ayrıldım⁵.

⁵ Halen Fakülte Kütüphanesinde 55.000'i aşkın kitap bulunmaktadır. Personel ise sadece üç kişi olup, üç de hizmetlisi vardır. Bu çapta bir kütüphanenin böyle bir kadro ile idaresinin ne kadar zor olduğu da açıkça bellidir.